

СТАНАЎЛЕННЕ НОРМАЎ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ Ў ТВОРАХ М. БАГДАНОВІЧА

Г. У. Таргонская

*Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф. Скарыны», Рэспубліка Беларусь*

Навуковы кіраўнік З. У. Шведава, канд. філал. навук, дацэнт

Вялікую ролю ў станаўленні сучаснай беларускай літаратурнай мовы адыграла творчасць Максіма Адамавіча Багдановіча, аднаго з заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы. Аўтар зборніка «Вянок» – выдатны наватар, паэтычную творчасць якога можна паставіць побач з лепшымі ўзорамі буйнейшых майстроў мастацкага слова. Пісьменнік узбагаціў беларускую літаратуру новымі тэмамі, ідэямі і вобразамі, увасобленымі да таго ж у новых для яе формах. Уся разнастайнасць чалавечых дум і перажыванняў адлюстравалася ў самых розных формах вершаў паэта.

Максім Багдановіч вывучаў многія літаратурныя арыгіналы, захапляючыся глыбокай чалавечнасцю і красой мастацкіх тварэнняў пісьменнікаў сярэднявекі і эпохі Адраджэння. Ён першы ў гісторыі беларускай літаратуры даў на беларускай мове класічныя ўзоры антычнай і заходнееўрапейскай паэзіі, узбагаціўшы яе ўзорамі паэтычнай культуры Дантэ Алег’еры, Джаванні Бакача, Рафаэля Санці і інш.

Хоць фактычна Максім Багдановіч жыў за мяжой, але ніколі не быў раўнадушным да сваёй мовы, таму і пісаў на ёй. Радзіма для яго асобны свет. Таму сведчаць творы Багдановіча, заснаваныя на легендах, народных павер’ях і паданнях, сабраных і запісаных яго бацькам, знакамітым беларускім этнографам Адамам Ягоравічам.

Тэксты Максіма Адамавіча ўвасабляюць мастацкую задуму, выносяць уяўленні аб рэальнай рэчаіснасці за межы аўтарскай свядомасці. Пры гэтым важнейшымі складнікамі структуры маўленчай дзейнасці з’яўляюцца сам аўтар, чытач, адлюстроўваемая рэчаіснасць і моўная сістэма, з якой аўтар выбірае моўныя сродкі, дазваляючыя яму адлюстраваць сваю задуму. Нягледзячы на цудоўнае гукавое афармленне вершаў аўтара, не ўсе ўжытыя пэўныя лексемы і іх граматычныя формы адпавядаюць сучасным нормам беларускай літаратурнай мовы.

У творах пісьменніка адлюстроўваецца станаўленне фанетычных, лексічных, марфалагічных і сінтаксічных норм.

Фанетычная норма – гэта адзін магчымы або ўпадабаны варыянт правільнага, узорнага вымаўлення і правільнай пастаноўкі націску. Разгледзім, як М. Багдановіч адлюстроўвае фанетычныя асаблівасці беларускай мовы ў сваіх творах:

1. Захаванне прыстаўнога зычнага [в] перад галосным [а] у слове *акно*: “*А праз **ва**кно струёю вецер павяваў...*” [1, с.103].

2. Захаванне прыстаўнога зычнага [в] перад галосным [у] у слове *ўзор*: “*І пануры калёр, і няяркі **ву**зор...*” [1, с. 311].

3. Прыстаўны зычны [г] перад націскным [о] у прыметніку *востры*: “*Стаяць скразныя вежы, \ І дахі **во**стрыя, знікаючы ўдалі*” [1, с. 188].

4. Прыстаўны зычны [г] перад галосным [а] у дзеяслове *араць* і вытворным ад яго дзеепрыметніку: “*Вы праішчайце, праішчайце, шнуры \ Вы праішчайце **не**гараныя \ Мне вас болі ўжо не **га**раць...*” [1, с. 287].

Фактычна мы бачым тут тыя нормы, якія выкарыстоўваюцца і ў сучаснай беларускай мове. Прыкладна так і выпрацоўваліся фанетычныя формы.

У творах М. Багдановіча часцей за ўсё сустракаюцца русізмы і дыялектызмы. Паэт часта замяняе беларускія словы рускімі, што адразу кідаецца ў вочы. Напрыклад:

- АТЫШЧУ – А людзей *атышчу*, абайду, Вочы ўсім ім зацямно, адвяду [1, с. 205]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: адшукваю [2, с. 49];
- БРЫЗГІ – Ёюцца змейкай срабрыстай дарожкі, *Брызгі* золата ў небе блішчаць [1, с. 71]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: пырскі [2, с. 95];
- КРАСНЫ – О, момант красны! [1, с. 176]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: прыгожы [2, с. 510];
- ВАКРУГ – І *вакруг* агаляліся голавы, і паспешна хрысціліся людзі [1, с. 241]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: вакол [12, с. 104] і інш.

А выкарыстання дыялектызмы не задавальняюць сучасным нормам беларускай літаратурнай мовы. Да і зразумець некаторыя словы чалавеку з іншай мясцовасці даволі цяжка. Узгадаем, што выкарыстання паэтам дыялектызмы ставяцца да паласы сярэднебеларускіх гаворак. Гэта звязана з тым, што паэт пражываў на тэрыторыі Мінскай вобласці.

У мове твораў М. Багдановіча сустракаюцца наступныя дыялектызмы:

- АБОХ – З *абох* бакоў крывой і вузкай вулкі хаты /Стаялі – шэрыя, струхлеўшыя; як латы [3, с. 145]; Так хоць шчасце нарэшце спаткае *абох* [1, с. 169]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: абодвух [2, с. 20];
- ПЕРЛЫ – Быццам *перлы* ўсё яна нізала [1, с. 388]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: жэмчуг [2, с. 203];
- РУЧЧЫ – Скрозь *руччы*, узяўся снег вадою [1, с. 385]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: ручаі [2, с. 568];
- ЗНІЦЦЫ – Падобны *зніццы* ён: у іскрах над зямлёй /Яна ўзрае змрок лукою залатой [3, с. 264]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: зорка [2, с. 249];
- РОК – І весткі праз *рок* да Аскара дайшлі [1, с. 391]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: год [2, с. 153] і інш.

На сённяшні дзень гэтыя лексічныя варыянты не адпавядаюць нормам беларускай літаратурнай мовы, але вызначаюць адметнасць мовы М. Багдановіча.

Марфалагічныя нормы – гэта правілы выкарыстання марфалагічных формаў розных часцін мовы. Асноўная цяжкасць вывучэння марфалагічных нормаў заключаецца ў наяўнасці варыянтных формаў (як правіла, канчаткаў і суфіксаў). Розныя формы роду могуць мець неаднолькавую сферу ўжывання. Тады варыянт пазалітаратурнай сферы ўжывання будзе ненарматыўным. Разгледзім, якія марфалагічныя формы выкарыстоўвае Максім Багдановіч у сваёй паэзіі.

1. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду 2 скланення ў адзіночным ліку, напрыклад:

а) канкрэтныя прадметы рэчаіснасці, якія паддаюцца лічэнню у родным склоне адзіночнага ліку выкарыстоўваюцца з канчаткам **-а** [3, с. 48]: *З нізкага берагу* дно акіяна вачам недаступна, – Глуха укрыла яго сіняя цемень вады [1, с. 135]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: берага.

2. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў мужчынскага роду 2 скланення ў множным ліку, напрыклад:

а) у назоўным склоне множнага ліку назоўнікі з цвёрдай асновай маюць канчатак **-ы** [3, с. 56]: *Толькі асіны шумелі, і толькі калосі, У полі шырокім качаць, зямлю цалавалі* [1, с. 200]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: каласы.

3. Асаблівасці склонавых канчаткаў ніякага роду 2 скланення ў множным ліку, напрыклад:

а) у месным склоне множнага ліку назоўнікі з асновай на мяккі маюць канчаток **-ях** [3, с. 58]: *Што з'яе-дрыжыць на лісцях лазняка: Кроплі слёз ці халоднай расы?* [1, с. 52]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: на **лісцях**.

На прыкладзе ўжывання формаў назоўнікаў, прыметнікаў, займеннікаў, дзеясловаў і іх формаў М. Багдановічам бачым, што марфалагічныя формы развіваліся ў беларускай літаратурнай мове з цягам часу. Шмат нормаў з якіх не адпавядае сучасным, але паказвае прыбліжанасць.

Сінтаксічныя нормы рэгулююць правільнасць пабудовы сінтаксічных канструкцый, ужыванне прыназоўнікаў з рознымі склонавымі формамі назоўнікаў ці займеннікаў. Разгледзім станаўленне сінтаксічных норм у вершах Багдановіча:

1. Выкарыстанне канструкцый з прыназоўнікам *аб* замест прыназоўніка *пра*. Паколькі граматыка беларускай мовы прапануе выкарыстанне прыназоўніка *пра* ў вінавальным склоне, а прыназоўніка *аб* у родным склоне [3, с. 323–324]: *І гавора адну Старадаўнюю казку \ Аб любоў і вясну І жаночую ласку. Сэрца сніць аб красу \ Аб слядочак дзявочы, Залатую касу, Сіняватыя вочы* [1, с. 318]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: **пра** любоў і вясну, сэрца сніць **пра** красу.

2. Увод канструкцый з прыназоўнікам *ад* пры параўнанні. Такая форма з'яўляецца адхіленнем ад літаратурнай мовы і не ўжываецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове [3, с. 166]: *І на крылах, цішэй ад вецярка, Ў паветры мяккім, пекным паплыла ты* [1, с. 178]; *Ды бялей ад каліны Марына* [1, с. 249]; *Мне доўгае растанне з Вамі Чарней ад Ваших чорных кос* [1, с. 255]; *Пабач – дразды на дроце іх сядзяць, А дрот з'яе лепі ад чырвонца!* [1, с. 261]; *Ты паяла галасней ад салаўя* [1, с. 301]; *Як учнуць дажджы, – пацякла вада, Разлілася горш ад павадка* [1, с. 316]; *Як учнуць дажджы, – пацякла вада, Разлілася горш ад павадка. Затаніла ўсе лугі-лагі, Усе лугі-лагі, ўсе лясы-бары, Уздымаецца вышэй ад гор* [1, с. 316–317]; *Як на тья, браце, вочы, што цямней ад ночы* [1, с. 390]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: **бялей каліны, галасней салаўя, горш павадка.**

3. Утварэнне вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў без праназоўніка *за*. Згодна з граматыкай беларускай мовы простая вышэйшая ступень параўнання прыметнікаў утвараецца пры дапамозе прыназоўніка *за*, калі ёсць назоўнік у вінавальным склоне [3, с. 164]: *Гаманілі болей гадзіны* [1, с. 280]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: **больш за гадзіну.**

Граматыка беларускай мовы прапануе ўтварэнне формы вышэйшай ступені параўнання пры дапамозе параўнальнага злучніка *чым* + назоўны склон назоўніка [3, с. 164]: *Ты марцовага снегу бялей, Броўкі – долі сіроцкай чарней* [1, с. 297]. Параўн. у суч. бел. літ. мове: **ты бялей, чым марцавы снег.**

Такім чынам, беларуская мова прайшла вялікі і цяжкі шлях фарміравання і станаўлення. Адным з першых асветнікаў, які ўвабраў моўныя здабыткі беларускага народа, быў Максім Багдановіч. Гледзячы на ўжытыя М. Багдановічам фанетычныя, лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя формы адзначым, што яны былі толькі ў працэсе фарміравання. Таму мы бачым несуднаснасць у формах пісьменніка з формамі сучаснай мовы. Таксама сустракаюцца русізмы і дыялектызмы, якія не ўпрыгожваюць літаратурную мову. Ва ўсякім разе ў мове твораў паэта рускія словы паводле іх сучаснай прыналежнасці ўжыты па-майстэрску, як гэта і характэрна выключнаму майстру паэзіі, з пэўнымі стылістычнымі мэтамі. Максім Багдановіч, нягледзячы на неспрыяльныя ўмовы, зрабіў вялікі ўклад у развіццё і станаўленне беларускай літаратурнай мовы. Без сумнення, ён з'яўляецца адным з лепшых прадстаўнікоў беларускай літаратуры, якім будуць захапляцца стагоддзямі.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – Т. 1. Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 752 с.
2. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Суднікі, М. Н. Крыўко. – 2-е выд. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя Петруся Броўкі, 2002. – 783 с.
3. Граматыка беларускай мовы : у 2 т. / пад рэд. К. К. Атраховіча, М. Г. Булахавы. – Мінск : Выд-ва Акад. навук БССР, 1962. – 1 т. – 539 с.

БЕЛОРУССКАЯ КОЛЛЕКЦИЯ КАРТИН ХУДОЖНИКОВ ПАРИЖСКОЙ ШКОЛЫ

М. Н. Харков

Учреждение образования «Гомельский государственный технический университет имени П. О. Сухого», Республика Беларусь

Научный руководитель И. А. Грищенко

Название «Парижская школа» весьма условно, поскольку собственно «школы», как художественного направления, оно не представляет. Это скорее феномен исторический. В начале XX в. Париж стал Меккой современного искусства, притягивая к себе художников из разных стран. П. Пикассо, например, испанец, но считается французским художником. Такая же ситуация и с выходцами из бывшей Российской империи. Насколько стилистически разноплановы были художники, представлявшие Францию, свидетельствует каталог московской выставки 1928 г. «Современное французское искусство». На этой выставке были продемонстрированы все современные художественные направления: экспрессионизм, фовизм, кубизм, ранний сюрреализм – уникальное событие, если учесть, что через год в СССР начнется беспощадная борьба с авангардом в любом его проявлении. Экспозиция делилась на две части – французскую и «русскую», которую представляли выходцы из России, Украины и Беларуси. Тогда выставлялись четверо уроженцев из Беларуси: М. Шагал, М. Кикоин, П. Кремень и О. Мещанинов. А. Эфрос в статье к каталогу выставки отмечал: «Наши соотечественники не просто живут и учатся в Париже <...> Они настойчиво <...> переводят себя в природный французский план. Это – не русские художники в Париже, это французские художники русского происхождения» [1, с. 7].

До начала XX в. центром богемной жизни Парижа был Монмартр, который постепенно сместился на Монпарнас. Скульптор Альфред Буше в 1902 г. торжественно открыл «Виллу Медичи», которая была собрана из остатков павильонов Всемирной выставки. Строение было дикой смесью всевозможных стилей и смонтировано из металлических конструкций группой архитекторов из бюро Г. Эйфеля. Здание было предназначено для мастерской. А. Буше разбил помещение на отдельные комнаты, – с большими окнами они годились для художественных студий. За условную плату любой мог снять помещение. Творить там было удобно, но жить совершенно невозможно из-за отсутствия элементарных бытовых удобств. Однако для подавляющего большинства приехавших в Париж молодых художников, не имевших средств к существованию, – это было находкой. Здание скоро приобрело название, ставшее легендарным, – «Улей». По замечанию М. Шагала, приехавшего сюда первым, здесь или умирали от голода, или становились известными. В первые три десятилетия XX в. сорок процентов обитателей богемного Монпарнаса составляли иностранцы [1, с. 13–17].

Роль выходцев из Беларуси в формировании Парижской школы была очень заметной, достаточно назвать имена: Я. Балглей, Р. Генин, Е. Зак, М. Кикоин, П. Кремень, О. Любич, М. Шагал, Х. Сутин, Н. Ходасевич, О. Цадкин, Ш. Царфин, О. Мещанинов.